

Explaining Communicative Equations in the Story of Rostam and Sohrab Based on Van Leeuwen's Social Actor Model

Khadijeh Niknafs Dehghani^۱, Dr. Kimia Tajnia^۲ (Corresponding Author), Dr. Esmail Eslami^۳

Abstract

The story of Rostam and Sohrab in Ferdowsi's *Shahnameh*, with its tragic theme, provides a suitable ground for analyzing social relations and human interactions. Van Leeuwen's social actor model, emphasizing the representation of characters and communicative structures, serves as a precise tool for analyzing the communicative equations in this story. This model includes components such as exclusion, inclusion, specification, genericization, abstraction, and role allocation. Using a descriptive-analytical approach and library-based resources, this study examines the communicative equations in the story of Rostam and Sohrab based on these components. The findings reveal that the exclusion of minor actors, the foregrounding of main heroes, and the lack of differentiation in certain concepts strengthen the epic and tragic messages of the story. Dehumanization through embodiment and instrumentalization amplifies the emotional impact of the battle between Rostam and Sohrab, elevating the narrative from a personal level to social and cultural dimensions. The results of this analysis demonstrate that Ferdowsi artistically portrays the conflict between power, awareness, and ignorance through communicative patterns. Van Leeuwen's model enables a deeper interpretation of the hidden layers and social meanings of this epic work.

Keywords: Rostam and Sohrab, Van Leeuwen's model, social actors, narrative analysis, *Shahnameh*, social relations.

Detailed Abstract

^۱ -Ph.D. Candidate Department of Persian Language and Literature, Jiroft Branch, Islamic Azad University, Jiroft, Iran. Email: nicknafs۲۰@yahoo.com

^۲ -Assistant Professor Department of Persian Language and Literature, Jiroft Branch, Islamic Azad University, Jiroft, Iran. Email: Kimia.tajnia@yahoo.com

^۳ -Assistant Professor Department of Persian Language and Literature, Jiroft Branch, Islamic Azad University, Jiroft, Iran. Email: es۰۹۶۶۶۶@gmail.com

Analyzing the Ontological Components of Brian McHale's Theory in the Novel 'If You Travel One Night From the Winter Nights'

Sahar Alikahi ¹ , Latifeh Salamat Babil* ², Alireza Salehi ³

Abstract

The ideas of postmodernism can be divided into two general categories. The first category includes theorists such as Barry Lewis, Peter Whalen, and David Lodge, who introduce a set of stylistic features of postmodernism, including uncertainty, paranoia, and temporal disorganization. The second category is a prominent theory by Brian McHale, which was inspired by the concept of the dominant element in Russian formalism to explain postmodernism. McHale argues that postmodernism focuses on ontology, as opposed to epistemology, which is the dominant element of modernism. Ontology examines the nature of existence. McHale argues that understanding the world is a prerequisite for answering ontological questions, but modern works refuse to provide definitive answers and leave the reader in existential uncertainty. Now, this research is looking for an answer to the question, what are the methods and components of ontology in the novel *If One Night of the Winter Nights of a Traveler* by Italo Calvino according to Brian McHale's theory and how these methods and components according to Brian McHale's theory highlight the ontological element of this novel. Do they play a role? This research examines the novel *If One Night of the Winter Nights of a Traveler* by Italo Calvino and tries to identify the strategies and ontological elements in this novel based on McHale's theory. The results show that this novel is known for its complexity and difficulty by using techniques such as polyphony, uncertainty, temporal and spatial irregularity, and paranoia, and it portrays ontological elements well.

1 Ph.D student of Persian Language and Literature Department, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: Sahar.alikahi1991@gmail.com

2 Assistant Professor of Persian Language and Literature Department, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Email: salamatlatifeh@yahoo.com

3. Assistant Professor of Persian Language and Literature Department, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: salehi.iau@gmail.com

Keywords: If a night from the winter nights of a traveler, postmodernism, McHale, the foundations of ontology.

Extended Abstract

-Introduction

Postmodernism is a concept that has been subject to a variety of definitions and interpretations in the humanities and arts. The term has taken on different meanings and interpretations over time, and for this reason, it seems like a comprehensive and universally agreed-upon definition. However, different perspectives on postmodernism in literature can be divided into two categories.

The first group are theorists who focus on the stylistic and structural characteristics of literary works. They provide a list of characteristics of postmodern literature in order to analyze and examine the works related to this period. David Lodge, Ihab Hassan, and Dove Fokma are among these theorists who have attempted to categorize the characteristics of postmodern literature.

Barry Lewis, another critic, identifies six basic elements in this context: temporal disorganization, adaptation, disjunction, incoherent association of ideas, paranoia, and authorial interference in the narrative. These elements form the basis of literary criticism in postmodern works. But some theorists, such as Brian McHale, argue that popular theories of postmodernism, led by people like Barry Lewis and Dove Fokma, have failed to adequately explain the process of literary transformation from modernism to postmodernism. These theories, which include various lists of postmodernist characteristics, seem to neglect the historical and evolutionary aspects of literature. McHale attempts to fill this gap by using the concept of the "dominant element" in the theory of Russian formalism. This concept, introduced by Roman Jakobson in literary criticism, serves as a powerful tool that can help understand the hidden systems in modern and postmodern literature. McHale believes that the dominant element in modern literature is "epistemology," and in postmodern literature, it is "ontology." Epistemology deals with the study of knowledge and cognition, while ontology is concerned with the nature of being and existence. This difference in dominant elements can be the key to understanding the transformation of literature from modernism to postmodernism. In other words, the postmodern novel is not concerned with how the world is known, but with the nature of existence. In this article, the key components of postmodernism from Brian McHale's perspective are examined and analyzed in the novel in question, relying on its ontological foundations (incoherence and discontinuity, changes in narrator and point of view, narrator's plot, polyphonic technique, paranoia, temporal and spatial disorder, uncertainty, etc). The present study seeks to answer the question of what are the postmodernist techniques and components in the novel *If a Winter Night Were a Traveler* (according to Brian McHale's theory) and how do these techniques and components play a role in highlighting the ontological element of this work?

-Research methodology

This research, with a descriptive-analytical approach, examines the factors affecting the ontological content in the novel "If a Night of Winter Traveler".

The main goal is to identify and analyze the words and expressions that direct the structure and content of this novel towards ontological issues. In this regard, first, related words and phrases were collected and then classified based on ontological principles. This classification included elements such as incoherence, short circuit, polyphony, paranoia, temporal and spatial disorder, uncertainty, and formal and typographic games. The characteristics of these elements were then recorded and analyzed in a research corpus to examine their role in the ontological richness of the novel.

-discussion and analysis

McHale considers ontological themes to be the main characteristic of postmodern texts and believes that the rule that highlights ontological elements in a text leads the text towards postmodern writing. Consequently, from his point of view, whether the techniques and components present in a postmodern text are predetermined or not, in any case, they should highlight the ontological element of a work.

McHale considers this very important component, which draws a content boundary between modernism and postmodernism, to be the most important characteristic of postmodernism and the axis of other components. According to McHale, the main characteristic of postmodern literature is the dominance of ontological content.

"If One Winter Night You Were a Traveler" is a postmodern work that reveals ontological secrets. The novel depicts a complex world in which the boundaries of fantasy and reality are lost. In encountering this work, the reader becomes involved in questions about the nature of narrated worlds, where death and life, existence and non-existence, and the boundaries between author, narrator, and reader are intertwined. The turmoil of the narrator's mind is a reflection of the turmoil of his inner and outer world, and the narrative is both the cause and the result of this turmoil. This novel takes the reader on a journey into the depths of existential complexities and confronts him with the fundamental questions of existence.

The novel uses many techniques of postmodern fiction to represent this ontological confusion. The time of the novel is chaotic and disorganized, and the language of the novel is metafictional. The names and terms are used in a way that demonstrates the novel's artificiality and construction.

-Conclusion

In this novel, at the highest ontological level of the story is the author, who narrates his story. The reader enters a labyrinth of imaginary and real worlds from which it seems very difficult to escape. The audience is constantly engaged with the fictional world and their own real world, such that in one episode, the narrator explains to the audience about the woman in the story "If One Winter Night You Were a Traveler" that it is because of your expectations that the author created this character in the story to make the story more interesting. The author's dialogue with her reader, from the very beginning of the story to the end, breaks the boundaries between the real world and the

fictional world, making the reader understand that she is not dealing with an ordinary work.

The novel frequently reveals literary devices in the form of short circuits. The author has left a trace of himself in the form of each of the characters in the ten narratives of his novel, in the form of a first-person narrator, and has brought it to its peak. In this novel, the reader is in search of the truth, believing that he can discover it through words. He reads with enthusiasm, hoping to uncover the secrets hidden in the text. But the further he goes, the more complexities he discovers. The story gradually leads the reader to doubt the existence of a single truth, leaving him in a world of uncertain possibilities. Words, which were initially his guide, now become tools for questioning the nature of reality. In this intellectual journey, the reader discovers that truth may lie beyond his comprehension, hidden in the shadows of doubt and uncertainty.

The lack of coherence and unity in the novel, in the form of a representation of the unrepresentable, continues from the moment the publisher made an excuse for a mistake in the finishing of Calvino's book, that is, the beginning of the first chapter, to the end of the chapter, and the reader must continue reading in search of the author's secrets; narratives that begin, but the author at the beginning of each chapter announces the lack of coherence and the absence of a fixed center and its continuation by stating sentences.

In this novel, with a relatively long gap from the first to the tenth chapter, the existence of dozens of characters who sometimes exist and sometimes do not exist is formed. The contradictions of the characters in this novel are manifested by behavioral instability, multiple identities, and an unknown relationship between the characters, and only two main characters (the male and female reader) are present until the end of the story.

By prioritizing reading over writing and the role it gives to the reader, the author transforms the story from a monologue to voices that are the result of a collaborative effort between the reader, writer, translator, publisher, international advertising agencies, and the police, and brings this voice to the ears of all writers and readers.

References

Books

Payandeh, Hossein, (۱۳۹۲), Short stories in postmodern Iranian stories, Tehran: Nilufar.

Payandeh, Hossein, (۱۳۹۴), Novel theories from realism to postmodernism (collection of articles), third edition, Tehran: Nilofer.

- Tadini, Mansoura, (۱۳۸۸), Postmodernism in Iranian fiction, first edition, Tehran: Alam Publishing.
- Taslimi, Ali, (۲۰۱۵), Literary criticism, third edition, Tehran: Akhtaran publishing house.
- Zarin Koob, Abdul Hossein, (۱۳۸۵), Aristotle and the art of poetry, Tehran: Amir Kabir Publishing.
- Calvino, Italo, (۲۰۱۴), If you are traveling on one of the winter nights. Translation: Lili Golestan, ۱۲th edition, Tehran: Age Publishing.
- McHale, Brian, (۱۳۸۳), Transition from modernism to postmodernism. Translation: Hossein Payandeh, first edition, Tehran: Rozengar Publishing House.
- McHale, Brian, (۲۰۱۵), Postmodern story, Translated by Ali Masoumi. Tehran: Nash Ghoqnos.
- Mirsadeghi, Jamal, (۲۰۰۵), Story elements, Tehran: Sokhon Publishing House.
- Articles**
- Asadi, Soheila; Ziaei, Hesam and Mansourian, Hossein, (۲۰۱۴), "A Study of the Dual Indicators of Postmodernism in the Novel Hast and Nist by Sara Salar", Quarterly Journal of Comparative Literature, No ۸, pp ۱۱۳-۱۳۹.
- Parsa, Reza, (۲۰۱۴), "Getting to know the components of postmodern fiction", Astan Quds Razavi Library, number ۲۷, pp ۱-۳۰.
- Pirouz, Gholamreza, (۲۰۱۹), "Fluctuation of perspective in narration", Bostan Adab Magazine, No ۲, pp ۵۱-۶۸.
- Pirouz, Gholamreza, (۲۰۱۳), "Beyond the historiographical story", Journal of Literature Studies, No ۲۷, pp ۱۶۳-۱۸۶.
- McHale, Brian, (۱۳۸۰), "Saturnity in the ontology of the story" translated by Asghar Rostgar, Zinda Rood Quarterly, No ۲۰, pp ۲۵-۵۰.
- Moussae, Fereshteh; Tahmasbi, Fereydoun; Hatampour, Shabnam and Sorkhy, Farzaneh, (۱۴۰۲), "The Influence of Postmodern Components in Southern School Fiction Writing with an Approach to Ahmad Mahmoud's Novel "Neighbors", Quarterly Journal of Comparative Literature, No ۸, pp ۱۵۲-۱۸۲.

فصل نامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی

دوره نهم، شماره سی و دوم، تابستان ۱۴۰۴

تحلیل مؤلفه‌های وجودشناسی نظریه براین مک‌هیل در رمان «اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری»

سحر علیکاهی^۱، لطیفه سلامت باویل^۲، علیرضا صالحی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۲

(صص ۲۸۸-۳۲۱)

چکیده

نظریات پست‌مدرنیسم را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد. دسته اول شامل نظریه‌پردازانی همچون: بری لوئیس، پتر والن و دیوید لاج است که مجموعه‌ای از ویژگی‌های سبکی پست‌مدرنیسم از جمله: عدم قطعیت، پارانوایا و بی‌نظمی زمانی و مکانی را معرفی می‌کنند. دسته دوم، نظریه‌ای شاخص از براین مک‌هیل است که برای توضیح پست‌مدرنیسم از مفهوم عنصر غالب در فرمالیسم روسی الهام گرفته است. مک‌هیل معتقد است که پست‌مدرنیسم بر وجودشناسی تمرکز دارد، در مقابل معرفت‌شناسی عنصر غالب مدرنیسم است. وجودشناسی به بررسی ماهیت وجود و هستی می‌پردازد. مک‌هیل استدلال می‌کند که درک جهان، پیش‌نیاز پاسخگویی به پرسش‌های وجودشناسانه است اما آثار مدرن از ارائه پاسخ‌های قطعی امتناع می‌کنند و خواننده را در عدم قطعیت وجودی قرار می‌دهند. حال این پژوهش در جست‌وجوی پاسخ به این پرسش است که شگردها و مؤلفه‌های وجودشناسی در رمان اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری از ایتالو کالوینو با

^۱ دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران،

ایران. ایمیل: sahar.alikahi1991@gmail.com

^۲ استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

(نویسنده مسئول). ایمیل: salamatlatifeh@yahoo.com

^۳ استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

ایمیل: Salehi.iau@gmail.com.

توجه به نظریه برایان مک‌هیل کدامند و چگونه این شگردها و مؤلفه‌ها بر اساس نظریه برایان مک‌هیل در برجسته کردن عنصر وجودشناسانه این اثر نقش دارند؟ روش کار در این پژوهش توصیفی - تحلیلی با هدف بررسی شگردها و عناصر تشدید کننده محتوای وجودشناسانه بر اساس نظریه برایان مک‌هیل است. نتایج نشان می‌دهد که رمان اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری با استفاده از تکنیک‌هایی وجودشناسی مانند: چندصدایی، عدم قطعیت، بی‌نظمی زمانی و مکانی، پارانویا و ... به پیچیدگی و دشواری شهرت دارد و به‌خوبی عناصر وجودشناسانه را به تصویر می‌کشد و در رمان مورد نظر مرز بین خیال و واقعیت، دنیای متن و دنیای نویسنده و خواننده، هستی و نیستی بر هم ریخته است و پیچیدگی‌های وجودشناسانه به‌گونه‌ای است که خواننده را به پرسش در رابطه با ماهیت دنیاهایی که در آن به تصویر کشیده شده وادار می‌کند.

کلید واژه‌ها: اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری، پست مدرنیسم، مک‌هیل، مبانی وجودشناسی.

۱- مقدمه

۱-۱- بیان مسئله

پسامدرنیسم مفهومی است که در علوم انسانی و هنر، با تعاریف و تفسیرهای متنوعی روبه‌رو شده است. این اصطلاح در گذر زمان، معانی و برداشت‌های متفاوتی به خود گرفته است و به همین دلیل ارائه یک تعریف جامع و مورد توافق همه، دشوار به نظر می‌رسد. با این حال، می‌توان دیدگاه‌های مختلف در مورد پسامدرنیسم در ادبیات را به دو دسته کلی تقسیم کرد.

گروه اول، نظریه‌پردازانی هستند که بر ویژگی‌های سبکی و ساختاری آثار ادبی تمرکز دارند. این افراد فهرستی از مشخصه‌های ادبیات پسامدرن را ارائه می‌کنند تا بتوانند آثار مربوط به این دوره را تحلیل و بررسی کنند. دیوید لاج، ایهاب حسن و دوو فوکما از جمله این نظریه‌پردازان هستند که تلاش کرده‌اند ویژگی‌های ادبیات پسامدرن را دسته‌بندی کنند. بری لوئیس، یکی دیگر از منتقدان، شش عنصر اساسی را در این زمینه معرفی می‌کند: بی‌نظمی زمانی، اقتباس، از هم گسیختگی، تداعی نامنسجم افکار، پارانویا و دخالت

نویسنده در روایت. این عناصر، پایه و اساس نقد ادبی در آثار پسامدرنیستی را تشکیل می‌دهند.

اما برخی از نظریه‌پردازان مانند برایان مک‌هیل استدلال می‌کنند که نظریه‌های رایج در مورد پسامدرنیسم، به رهبری افرادی مانند: بری لوئیس و دوو فوکما نتوانسته‌اند به درستی روند تحول ادبیات از مدرنیسم به پسامدرنیسم را توضیح دهند. این نظریه‌ها، که شامل فهرست‌های مختلفی از ویژگی‌های پسامدرنیسم هستند، به نظر می‌رسد که بر جنبه‌های تاریخی و تکاملی ادبیات تمرکز ندارند. مک‌هیل با استفاده از مفهوم «عنصر غالب» در نظریه فرمالیسم روسی، تلاش می‌کند تا این شکاف را پر کند. این مفهوم که رومن یاکوبسن آن را در نقد ادبی مطرح کرد، به عنوان ابزاری قدرتمند عمل می‌کند که می‌تواند به درک نظام‌های پنهان در ادبیات مدرن و پسامدرن کمک کند. مک‌هیل معتقد است که عنصر غالب در ادبیات مدرن «معرفت‌شناسی»، و در ادبیات پسامدرن «وجودشناسی» است. معرفت‌شناسی به بررسی دانش و شناخت می‌پردازد، در حالی که وجودشناسی به ماهیت هستی و وجود توجه دارد. این تفاوت در عناصر غالب، می‌تواند کلید درک تحول ادبیات از مدرنیسم به پسامدرنیسم باشد. به عبارتی، توجه رمان پسامدرنیستی معطوف به چگونگی شناخت جهان نیست، بلکه به ماهیت هستی نظر دارد.

در این مقاله مؤلفه‌های شاخص پست‌مدرن از منظر برایان مک‌هیل با تکیه بر مبانی وجودشناسی آن (عدم‌انسجام و گسست، تغییرات راوی و زاویه دید، پیرنگ راوی، تکنیک چندصدایی، پارانووا، بی‌نظمی زمانی و مکانی، عدم قطعیت و ...) در رمان مورد نظر مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرند.

پژوهش حاضر در جست‌وجوی پاسخ به این پرسش است که شگردها و مؤلفه‌های پسامدرنیستی در رمان اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری (با توجه به نظریه برایان مک‌هیل) کدامند و چگونه این شگردها و مؤلفه‌ها در برجسته کردن عنصر وجودشناسانه این اثر نقش دارند؟

۲-۱- اهمیت و ضرورت پژوهش

جریان پسامدرنیسم، بسیاری از رشته‌های هنر و علوم انسانی، از جمله ادبیات، به خصوص ادبیات داستانی آمریکا را درگیر خود کرد؛ سپس به دیگر کشورها راه یافت. اگرچه در

ایران تأثیر این جریان بر ادبیات بسیار دیرتر آغاز شد، اما گروهی از نویسندگان ایرانی مثل: سیمین دانشور، منیر و روانی‌پور، غلام‌حسین ساعدی و... نوشتن به این سبک و سیاق را آغاز کردند، سپس پست‌مدرن‌نویسی در میان نویسندگان دیگر نیز رایج شد. صرف نظر از طبیعی یا تصنعی بودن، این جریان امروزه در کشور ما بسیار رواج دارد و تعداد بی‌شمار نویسندگان، که در این چارچوب داستان می‌نویسند، خود گواه بر این ادعاست. بنابراین، ضروری است این جریان مورد بررسی و واکاوی قرار گیرد.

همچنین بررسی و تحلیل رمانی از منظر نظریه‌ای پست‌مدرن که رویکردی فلسفی داشته باشد، مانند نظریه برایان مک‌هیل، می‌تواند اندیشه‌های فلسفی یک رمان و تأثیر جریان پست‌مدرن بر آن را تحلیل و بررسی کند. رمان موجود، به دلیل داشتن فرمی پست‌مدرن، نمونه مناسبی برای این نوع تحلیل است.

۱-۳- پیشینه پژوهش

مقالات و پایان‌نامه‌هایی در نقد و بررسی عناصر داستانی و محتوایی این نویسنده نوشته شده اما تحقیقی مستقل با دیدگاه وجودشناسی پست‌مدرنیسم در تحلیل اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری تاکنون انجام نشده است.

در کتاب شناخت‌نامه کالوینو (دهباشی، ۱۳۸۸) به بیست مقاله درباره کالوینو و ده اثر از نوشته‌های او و زندگی‌نامه وی اشاره شده است و در مقاله بررسی تطبیقی عنصر فراداستان درکولی کنار آتش و اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری (تسلیمی، فیضی، بر دستانی، ۱۳۹۵: ۴۰-۱۷) نویسندگان به عنصر فراداستان توجه نشان داده‌اند.

۴-۱- روش پژوهش

این پژوهش با رویکردی توصیفی - تحلیلی، به بررسی عوامل مؤثر بر محتوای وجودشناسانه در رمان «اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری» می‌پردازد. هدف اصلی، شناسایی و تحلیل واژه‌ها و تعبیری است که ساختار و مضمون این رمان را به سمت مباحث وجودشناسی هدایت می‌کند. در این راستا، ابتدا واژه‌ها و عبارات مرتبط جمع‌آوری و سپس بر اساس اصول وجودشناسی طبقه‌بندی شدند. این طبقه‌بندی شامل عناصری مانند: عدم انسجام، اتصال کوتاه، چندصدایی، پارانوایا، بی‌نظمی زمانی و مکانی، عدم

قطعیّت و بازی‌های شکلی و چایی بود. در ادامه، مشخصات این عناصر در پیکره‌ای پژوهشی ثبت و تحلیل شد تا نقش آن‌ها در غنای وجودشناسانه رمان مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۵- مبانی نظری پژوهش

۱-۵-۱- نظریه وجودشناسی برایان مک‌هیل

مک‌هیل معتقد است فهرست مشخصه‌هایی مانند: بی‌نظمی زمانی، اقتباس، از هم گسیختگی، تداعی نامنسجم افکار و پارانوایا که نظریه‌پردازانی مثل: لوئیس، لاج و حسن ارائه داده‌اند، پرسش‌هایی را به ذهن متبادر می‌کند، مثلاً چرا این مشخصه‌های خاص در داستان‌های پسامدرنیستی استفاده می‌شوند؟ مک‌هیل تأکید می‌کند که بدون توجه به عنصر غالب (**The dominant**) نمی‌توان به این پرسش‌ها پاسخ داد. اصطلاح عنصر غالب را مک‌هیل از رومن یاکوبسن^۱ وام می‌گیرد. یاکوبسن عنصر غالب را به‌عنوان «عنصر قانونی یک اثر هنری که سایر عنصرها را زیر کنترل و تحت فرمان دارد» تعریف کرده است.

مک‌هیل در توضیح خود از عنصر غالب می‌گوید: از یک متن واحد، بر حسب این که کدام جنبه‌اش مورد تحلیل قرار گیرد، عناصر غالب متفاوتی برخواهد آمد. بر حسب این که چه پرسشی را دربارهٔ متن مطرح کنیم و نیز بر حسب این که از کدام موضع به بررسی متن بپردازیم، عناصر غالب متفاوتی آشکار می‌شوند (مک‌هیل، ۱۳۸۳: ۱۲۳-۱۲۱). در این صورت، از توضیحات مک‌هیل چنین برمی‌آید که عنصر غالب موجب وحدت و هم‌پیوندی اجزاء مختلف اثر هنری است و همهٔ اجزاء تابع آن هستند و با کشف آن می‌توان به بررسی اثر پرداخت.

در تمام فهرست‌های نظریه‌پردازان پسامدرن، معلوم نمی‌شود که نظریه‌های ادبی پسامدرنیستی در کل چه تقابلی با کل نظریهٔ ادبی مدرنیستی دارد. از نظر مک‌هیل این-جاست که مفهوم عنصر غالب وارد بحث می‌شود و حکم نوعی ابزار بررسی را دارد و با آن هم می‌توان نظام‌های زیرین این فهرست‌های ناهمگن را استخراج کرد و هم تحوّل تاریخی‌ای که منجر به پیدایش پسامدرنیسم شد را تبیین کرد (همان: ۱۲۵-۱۲۳).

^۱Roman Jakobson

مک‌هیل عنصر غالب در داستان‌های مدرن را معرفت‌شناسی (Epistemology) می‌داند اما عنصر غالب در داستان‌های پسامدرن را وجودشناسی (Ontology) می‌داند.

معرفت‌شناسی می‌کوشد به دو پرسش اساسی پاسخ دهد: یکی اینکه ما چه چیز را می‌توانیم بدانیم؟ دیگر اینکه شناخت ما از چه راهی حاصل می‌شود؟ پاسخ‌هایی که در نحله‌های گوناگون فلسفی به این پرسش‌ها داده شده، متفاوت است اما در وجودشناسی پرسش‌هایی مطرح می‌شود که به هستی و هستنده‌ها معطوف است. برای مثال، این پرسش وجودشناسی که «آیا رفتگری که از پنجره می‌بینم، فی‌الواقع وجود دارد یا برساخته‌ی ذهن من است؟»، خود به خود متضمن این پرسش معرفت‌شناسی است که «آگاهی من از وجود داشتن آن رفتگر از کجا به دست آمده است؟». پس وجود و هستی جدای از معرفت، ممکن نیست (مک‌هیل، ۱۳۸۳: ۳۳۸-۳۳۶). از این‌رو، داستان‌های مدرن و پسامدرن تفاوت ماهوی ندارند، بلکه تفاوت در وجه مسلط اثر است. در داستان‌های مدرن «معرفت‌شناسی» و در داستان‌های پسامدرن «وجودشناسی» در اولویت قرار می‌گیرد.

چون دسترسی به شناخت درباره‌ی دنیا از طریق معرفت‌شناسی حاصل نمی‌شود، شخصیت‌ها با استمداد از تخیل و ساختن جهان‌های ممکن می‌کوشند به حقیقت دست یابند. هستی‌شناسی تشریح تکرر هستی‌هاست نه خود هستی. در حقیقت، وجودشناسی به معنای جستجویی بنیادین برای هستی ما نیست، بلکه ممکن است به تشریح هستی‌های دیگر و عوالم دیگر پردازد؛ عوالم ممکن، یا حتی ناممکن (مک‌هیل، ۱۳۸۰: ۲۸).

از نظر مک‌هیل، عوالم ناممکن زمانی ممکن و شدنی می‌شوند که در تخیل انسان به حرکت درآیند. در داستان‌های پسامدرن، جهان‌های ممکن که نویسنده خلق می‌کند، هیچ کدام بر دیگری برتری ندارد و نمی‌توان گفت کدام واقعی و کدام داستانی و خیالی است (همان: ۴۲-۳۷).

پست‌مدرنیست‌ها معتقدند که ابتدا باید جهان را درک کرد تا بتوان به پرسش‌های وجودشناسانه پاسخ داد. از این‌رو، خواندن آثار پست‌مدرن؛ یعنی مواجه شدن با این پرسش بنیادی که چه جهانی، با چه ویژگی‌هایی، در جای جای این اثر خلق شده است. آثار پست‌مدرن با این ویژگی از آثار مدرن متمایز می‌شوند که از دادن پاسخی قطعی به این پرسش سر باز می‌زنند و خواننده را دچار نوعی عدم قطعیت وجودشناسی می‌کنند. نمونه

این مقولات، محو شدن دنیای واقعی و تخیلی در داستان‌های پست‌مدرن است. زیرا این نوع داستان دائماً بین واقعیت و تخیل در نوسان است و «خواننده نمی‌تواند مطمئن باشد که دنیای توصیف شده در آن، دنیایی واقعی است یا دنیایی سرپا خیالی» (مک‌هیل، ۱۳۸۳: ۳۴۰). لوئیس این نوع تداخل را «دور باطل» می‌نامد و دیوید لاج از آن به نام «اتصال - کوتاه» یاد می‌کند؛ اما مک‌هیل در برداشتی وسیع‌تر، اتصال کوتاه را تحت عنوان محتوای وجودشناسانه مورد بحث قرار می‌دهد (همان: ۳۵۱).

مک‌هیل مشخصهٔ اصلی متون پسامدرنیستی را موضوعات وجودشناسانه می‌داند و معتقد است قاعده‌ای که موجب برجسته کردن عناصر وجودشناسانه در یک متن می‌شود، متن را به سوی نوشتار پسامدرنیستی هدایت می‌کند. در نتیجه، از دیدگاه او چه شگردها و مؤلفه‌های موجود در یک متن پسامدرن از پیش تعیین شده باشد یا نباشد، در هر صورت، باید عنصر وجودشناسان یک اثر را برجسته نماید.

مک‌هیل این مؤلفه بسیار مهم را که یک مرز محتوایی بین مدرنیسم و پسامدرنیسم ترسیم می‌کند، اصلی‌ترین ویژگی پست‌مدرن و محور سایر مؤلفه‌ها می‌داند. به قول مک‌هیل، ویژگی اصلی ادبیات پسامدرن در غلبهٔ محتوای وجودشناسانه است. نظریه‌پردازانی همچون: دیوید لاج، بری لوئیس و ایهاب حسن که به ویژگی‌های صوری و زبانی رمان - های پسامدرنیستی توجه دارند، شگردها و مؤلفه‌هایی را برای این گونه رمان‌ها برشمرده‌اند. اما در هیچ یک از پژوهش‌ها و کتاب‌ها، شگردها و مؤلفه‌های وجودشناسی دسته‌بندی نشده‌اند، بنابراین، در این پژوهش مؤلفه‌های وجودشناسی رمان «اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری» دسته‌بندی و مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱-۵-۲- معرفی نویسنده

ایتالو کالوینو (Italo Calvino) نویسندهٔ رمان و داستان کوتاه ایتالیایی و از جمله فعال‌ترین نویسندگان قرن بیستم است. وی سبک ادبی خاص خود را داشت که می‌توان آن را سورئال یا پست‌مدرن توصیف کرد. او سال‌ها به‌عنوان منتقد و نظریه‌پرداز نیز در عرصه‌های فرهنگی قلم زده و فضای انتقادی آثار وی موجب شده تا او به‌عنوان یکی از مهم‌ترین داستان‌نویس‌های ایتالیا در دوران معاصر باشد.

از ایتالو کالوینو آثار زیادی به زبان‌های مختلف و همین‌طور فارسی ترجمه شده است که از میان آن‌ها می‌توان به «شوالیه ناموجود»، «آقای پالومار»، «اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری»، «چرا باید کلاسیک‌ها را خواند»، «شاه گوش می‌کند»، «کمک‌های کیهانی» و «بارون درخت‌نشین» اشاره کرد. کالوینو در سال ۱۹۲۳ در شهر سانتیاگو در کوبا متولد شد. او تا پنج سالگی در این شهر ماند و بعد از آن به همراه خانواده‌اش به ایتالیا نقل مکان کرد. در دوران نوجوانی در سال ۱۹۴۳ به نهضت مقاومت ایتالیا و پس از آن به حزب کمونیست ایتالیا پیوست و چند سال بعد در سال ۱۹۴۷ با ارائه پایان‌نامه‌ای درباره «جوزف‌کنراد» در رشته زبان و ادبیات ایتالیایی از دانشگاه تورین فارغ‌التحصیل شد. در همین سال او همکاری‌اش را با روزنامه‌ای به نام «لونیتا» آغاز کرد. «کالوینو» اولین اثرش را نیز در همین سال با نام «راه عنکبوت» به رشته تحریر درآورد. این رمان برای «کالوینو» جایزه «ریچنه» را به همراه آورد و موجب شد تا او با بسیاری از مشاهیر و ادیبان ایتالیا مثل «ناتالیا گینزبرگ» و «الیو ویتورینی» آشنا شود.

ایتالو کالوینو در دهه ۵۰ به نوعی از ادبیات تخیلی روی آورد و در آثارش از حکایت‌های پندآمیز استفاده می‌کرد. او در این سال‌ها به نوعی درگیر هجو اجتماعی و سیاسی در آثارش بود. «شوالیه ناموجود» و مجموعه داستان «مورچه آرژانتینی» از جمله این کارهاست. این نویسنده در طول حیات ادبی خود در ژانرها و سبک‌های مختلفی قلم زده است و از او داستان، رمان، مجموعه مقالات، یادداشت و رساله‌های علمی متعددی منتشر شده است. او نویسنده‌ای مبدع و نوآور است که خلاقیت بسیاری در خلق آثار ادبی از خود نشان داده است. بسیاری از ادیبان و منتقدان از کالوینو به‌عنوان نویسنده‌ای پست‌مدرن یاد می‌کنند. این نویسنده صاحب نام ایتالیایی سرانجام در سپتامبر سال ۱۹۸۵ در شهر «سیدنا» واقع در ایتالیا چشم از جهان فرو بست. (کالوینو، ۱۳۹۴: ۵).

ادبیات کلاسیک، و به‌طور خاص کتاب هزار و یک شب، تأثیر زیادی بر کالوینو گذاشت. این تأثیرگذاری را در رمان مشهور و پرفروش «اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری» به خوبی می‌توان دید. این کتاب که برنده جایزه فل رینلی شد برای نخستین بار در سال ۱۹۷۹ منتشر شد. این کتاب به سبک پست‌مدرن نوشته شده است. ویژگی اصلی این کتاب

تأکید بیشتر بر خواندن است و به نظر می‌رسد که در این اثر کالوینو خواندن را به نوشتن ترجیح داده است.

۱-۲-۵-۱- خلاصه رمان

در این رمان، خواننده از زبان دوم شخص، با مردی مواجه می‌شود که در حال خواندن کتابی جذاب و مرموز است. او در ابتدا فکر می‌کند که کتابی معمولی را می‌خواند، اما به زودی متوجه اتفاقی عجیب می‌شود. مرد متوجه می‌شود که فصل‌های کتاب به صورت تکراری و بی‌معنی ادامه پیدا می‌کنند. این اتفاق او را به جست‌وجویی هیجان‌انگیز سوق می‌دهد و مرد با مراجعه به کتاب‌فروشی، با زنی آشنا می‌شود که درگیر همان مشکل است. آن‌ها درمی‌یابند که کتابی که خوانده‌اند، تقلبی است و به دنبال نسخهٔ اصلی می‌گردند. این جست‌وجو، آن‌ها را به دنیای پیچیده و پنهان سرقت ادبی می‌کشاند. زن و مرد در این مسیر با شخصیت‌های مختلف و افکار متضادی روبه‌رو می‌شوند.

مرد در تلاش برای کشف حقیقت، به مکان‌های مختلفی سفر می‌کند و با خواندن داستان‌های مختلف، به دنبال سرنخ‌هایی برای یافتن سرقت‌های ادبی است. او در این مسیر با سازمان‌های ناشناخته و به‌هم‌ریخته‌ای روبه‌رو می‌شود. در نهایت، مرد با شخصیت مرموزی به نام هرمس مارانا آشنا می‌شود، که عامل اصلی این سرقت‌های ادبی است. در ادامه، مرد با قبول همکاری با پلیس، به کشف و افشای سرقت‌های ادبی کمک می‌کند. او در کتابخانه‌ها و نشست‌های ادبی، با افراد متخصص و کتاب‌خوان‌های حرفه‌ای گفت‌وگو می‌کند و در نهایت، به این نتیجه می‌رسد که باید زندگی خود را با زن مورد علاقه‌اش پیوند بزند. کتاب با ازدواج مرد و زن به پایان می‌رسد، در حالی که او در حال خواندن کتابی از کالوینو است، نویسنده‌ای که داستان از او الهام گرفته شده بود.

۲- بحث و بررسی

۲-۱- تبیین مؤلفه‌های وجودشناسی رمان اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری

۲-۱-۱-۲- عدم انسجام و گسست

ادبیات پست‌مدرن، بنیان‌های حاکم بر ادبیات (مدرنیسم) را متزلزل ساخت و اساس و مبنایی دیگر را بنا نهاد، بدین صورت که پراکندگی و بی‌نظمی و عدم انسجام در ادبیات رواج یافت (اسدی، ۱۴۰۳: ۱۲۱). در داستان‌های پسامدرن، نویسنده با تلفیق سبک‌ها و

ژانرهای مختلف، به ایجاد فضایی نامتعارف و گسسته در روایت می‌پردازد. این تکنیک منحصر به فرد، که در آثار ادبی معاصر رواج یافته، به نویسنده اجازه می‌دهد تا از قالب‌های متعارف خارج شده و با ترکیب عناصر متنوع، اثری چالش‌برانگیز و غیرمعمول خلق کند. برخلاف رمان‌های سنتی، که معمولاً از زبانی یک‌نواخت پیروی می‌کنند، در این سبک، نویسنده با استفاده از تکنیک‌های مختلف از جمله ادغام گفت‌وگوها، نقل‌قول‌ها و حتی سبک‌های هنری متفاوت به ایجاد تنوع و پیچیدگی در متن می‌پردازد.

داستان‌های پسامدرن گاه به گونه‌ای نوشته می‌شود که در آن، فصل‌های مختلف داستان از آغاز و میان و پایانش از منطق و توالی مشخصی پیروی نمی‌کند و در نتیجه خواننده می‌تواند مدخل‌های متفاوتی را برای ورود به اثر انتخاب کند. نویسندگان رمان‌های پسامدرن گرایش آشکاری به دور شدن از موضوع اصلی روایت دارند و مایل‌اند دائماً از این شاخه به آن شاخه بپرند، به این شکل که جریان روایت را قطع و موضوعات جدیدی را مطرح می‌کنند که عدم انسجام روایی را با خود به همراه می‌آورد. این کار برای لذت بردن از پیچیدگی مفرط داستان‌گویی به کار می‌رود (پاینده، ۱۳۹۴: ۲۲۹).

رمان «اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری» به دلیل ساختار داستانی خاص خود و روایت‌های متعدد و گاه ناتمام، در زمینه انسجام و یک‌پارچگی مؤلفه‌های وجودشناسی با چالش‌هایی روبه‌رو است. رمان از داستان‌های کوتاه و ناتمام متعددی تشکیل شده است که به‌طور مستقیم به یکدیگر مرتبط نیستند و خواننده فرصت کافی برای هم‌ذات‌پنداری با آن‌ها و درک عمیق مفاهیم وجودی را پیدا نمی‌کند. «خواننده» در جست‌وجوی هویت خود است اما در نهایت به هویت مشخصی دست پیدا نمی‌کند. مفهوم مرگ و زندگی نیز به‌طور کامل تبیین نشده و در حد ایده‌های پراکنده باقی مانده است.

«تا حالا حدود سی صفحه خوانده‌ای و قصه برایت جالب شده. ناگهان به خود می‌گویی: من که این جمله برایم آشناست. به نظرم می‌رسد که تمام این بخش را پیش از این خوانده‌ام. درست همین‌طور است ... متن نوشته از آمد و شدی بافته شده که ناپایداری زمان را بیان می‌کند، تو خواننده‌ای هستی که نسبت به این نوع ظرافت‌ها حساسی و زود متوجه مقاصد نویسنده می‌شوی ... البته این مانع‌ها سرخورده‌ات می‌کند ولی نویسنده یکی

از تردستی‌های خود را با این کار که در نوشته‌های امروزی رسم است، برایت رو کرده است» (کالوینو، ۱۳۹۴: ۳۱).

البته این روایت‌های قطعه قطعه و متنوع، بیانگر شکست ذهن نویسنده و یا انسان معاصر نیز می‌تواند باشد. این عدم انسجام از لحظه‌ای که ناشر اشتباه در ته دوزی کتاب کالوینو را بهانه کرده است از شروع فصل اول تا آخر فصل ادامه می‌یابد و خواننده باید در جست‌وجوی رازهای نویسنده همچنان به خواندن ادامه دهد ولی نویسنده در اول هر فصل با بیان جملاتی از عدم انسجام و ادامه آن خبر می‌دهد:

«اما متوجه می‌شوی که متوقف شده‌ای، محاصره شده‌ای. به دلیل اشتباه در ته دوزی، اوراق نسخه‌های «اگر شبی از شب‌های...» با اوراق نسخه‌های آخرین کتاب ما « دور شدن از مالبورک» از بازاکبال مخلوط شده ... (همان: ۳۴) و اینجاست که از همان صفحهٔ اول، متوجه می‌شوی رمانی که در دست داری، هیچ ارتباطی با آن رمانی که دیروز خواندی، ندارد و ناگزیر از شروع و سنجش دوباره همه چیز هستی که نه می‌توانی به آن چیزی بیفزایی و نه موردی را حذف کنی (همان: ۴۰). رمانی که به این ظرافت از احساسات بافته شده، به ناگهان به قصه‌ای ریش‌ریش چون لبهٔ صفحاتی که کاغذبر برش داده تبدیل می‌شود... شخصیت‌ها و محیط عوض شده‌اند... تو خود را روبه‌روی دو صفحهٔ سفید می‌بینی» (همان: ۵۲).

بنابراین، نویسنده در پس این تنوع‌های به ظاهر ساده روایت‌ها توانسته است تأثیر عمیق و ماندگاری بر روی مخاطب خود بگذارد؛ هم تأثیر فکری و هم تأثیر حسی. این عدم انسجام تا آخر داستان دیده می‌شود و خواننده باید هشیار باشد تا سر رشته اصلی کلام را از پس سخنان نامنسجم نویسنده از دست ندهد:

«جاذبهٔ پر احساسی که در حالت ناب اولین جمله و اولین فصل بسیاری از داستان‌ها وجود دارد به زودی با ادامهٔ داستان از بین می‌رود. این عهد و پیمانی است که زمان خواندن به ما داده می‌شود و می‌تواند تمام امکانات رشد را به مخاطره بیندازد» (همان: ۲۱۶).

در این رمان کالوینو هر فصل با داستانی کوتاه و عنوان جدید و کنجکاوی برانگیز آغاز می‌شود که خواننده با پیچیدگی ساختاری چند وجهی روایت‌های تو در تو روبه‌رو می‌شود که پایان‌های چندگانه را می‌تواند در آن ترسیم کند:

با دور شدن از مالبورک، خمیده بر لبه ساحلی پرتگاه، بی هراس از بلندی و باد و ... البته خود عنوان رمان نیز «اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری» جمله ای ناتمام است و خواننده از همین قسمت باید بفهمد که در این رمان ممکن است با روایت‌هایی نیمه تمام و نامنسجم روبه‌رو شود.

۲-۱-۲- اتصال کوتاه

کالینو ردی از خود، در قالب هر یک از شخصیت‌های روایت‌های ده‌گانه رمانش، به صورت راوی اوّل شخص به جا گذاشته و آن را به اوج خود رسانده است. او با شروع جذاب و در فراز و نشیب روایت‌هایش، به میان صفحات کتاب قدم می‌گذارد و با خواننده‌اش، اتصال را برقرار کرده و او را از مخاطبی منفعل به خواننده‌ای فعال تبدیل می‌کند. به دلیل حضور نویسنده است که خواننده خود را در داخل قصه حس می‌کند و هر ماجرای که پیش می‌آید به نظرش واقعی جلوه می‌کند. او با پدید آوردن نقش خواننده زن و مرد خواسته ارتباط خود را با جهان داستان به شکلی طبیعی نشان دهد تا به نوعی در داستان خود زندگی کند.

«تو داری شروع به خواندن داستان جدید کالینو، می‌کنی. آرام بگیر. حواست را جمع کن... بگذار دنیایی که تو را احاطه کرده در پس ابر نهان شود... راحت‌ترین حالت را برای خواندن انتخاب کن... قرار نیست در این کتاب به خصوص منتظر چیز خاصی باشی بیا آقای خواننده این هم بانوی خواننده که ورود شادمانه‌اش را بر پهنه دیدگان تو آغاز کرده ... پس موضوع جالبی برای گفت‌وگو انتخاب کن» (کالینو، ۱۳۹۴: ۷-۸).

کالینو نیز از بیرون داستان با خواننده گفت‌وگو می‌کند و با بیان طنزگونه نحوه خریدن و نوشتن رمانش به نوعی سربه سر خواننده می‌گذارد و با او شوخی می‌کند.

«با یک یورش ناگهانی به دژ کتاب‌های جدید می‌رسی ... پس از نگاهی سریع به عناوین کتاب‌های عرضه شده، قدم‌هایت به سوی تلی از «اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری» کشیده می‌شود ... انگار هرچه برای گفتن داشته‌ام گفته‌ام. حالا این فکر به سرم افتاده که یک داستان کامل از شروع داستان‌ها بنویسم. شاید این متن نوشته من است که به پلی در خلأ شکل می‌دهد» (همان: ۲۴۰).

گفت‌وگوی کالوینو با خواننده‌اش در شروع هر فصل وجود اتصال کوتاه را به بالاترین حد رسانده است: «توی خواننده حالا آماده‌ای که اولین خطوط صفحات اول را بخوانی. منتظری تا لحن آشنای نویسنده را پیدا کنی. نه، تو آن را پیدا نخواهی کرد، اصلاً چه کسی گفته که این نویسنده، لحن آشنایی دارد؟» (همان: ۱۳).

۲-۱-۳- تغییرات راوی و زاویه دید

انتخاب زاویه دید، مستلزم انتخاب روایت‌گر در داستان است. در داستان پست مدرن، تغییرات زاویه دید، در جهت برهم زدن نظم ساختاری و پیچیده کردن روند داستان‌گویی انجام می‌شود. البته به تنوع استفاده از زاویه دید در این‌گونه رمان‌ها، زاویه دید اسکیزوفرنیک می‌گویند. دیوید لاج معتقد است که در رمان پست‌مدرن، سیلان ذهن تبدیل شده است به سیلان روایت و نویسنده پسامدرن آگاهانه در طلب گسیختگی متن است و نظم و توالی منطقی در آن جایی ندارد (میر صادقی، ۱۳۸۵: ۱۳۲).

در رمان کالوینو، نویسنده به‌عنوان راوی اول شخص که با خواننده خود احساس صمیمیت می‌کند در همه فصل‌های رمان به صورت شخصیت اصلی هر روایت، حضور دارد. در روایت «اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری» نویسنده خود را در قالب مردی ناشناس در ایستگاه قطار که برای انجام مأموریتی آمده است معرفی می‌کند:

«این ایستگاه قطاری است که امشب من برای اولین بار در آن پیاده شده‌ام و به همین زودی انگار تمام عمرم را در آن گذرانده‌ام ... مردی که بین بار و اتاقک تلفن در رفت و آمد است. من هستم ...» (کالوینو، ۱۳۹۴: ۱۵).

در روایت «با دور شدن از مالبورک» شخصیت داستان (برونکو) که به‌صورت اول شخص در متن حضور دارد ناگهان به صورت نویسنده‌ای که در حال گفت‌وگو با مخاطبش است زاویه دید خود را اول به‌صورت دوم شخص مفرد، بعد اول شخص جمع و حتی سوم شخص مفرد، در همین چند جمله تغییر می‌دهد. البته تغییر زاویه دید اول شخص به دوم شخص در اکثر روایت‌های این کتاب دیده می‌شود:

«انگار یک خداحافظی ابدی با آشپزخانه و خانه و خاله اوگورد می‌کردم (اول شخص مفرد) ... این احساس حضور مشخصی که تو از همان خطوط اول این نوشته حس کردی، خود به‌نوعی حس فقدان و سرگیجه‌ای ناشی از تحلیل بود، حالا به نظر می‌آید که مثل یک

خواننده از پیش مطلع از همان صفحه اول، یکه خوردی، حس کردی (دوم شخص) که همان وقت، اگر بخواهیم واقعیت را بگوییم (اول شخص جمع)، شاید به دلیل اشتباه مترجم، چیزها از لای انگشتان می‌گریزند و گفتم (دوم شخص) که: هر قدر امانت دار باشد باز هم حتماً موفق نمی‌شود عمق نفسانی کلمات زبان اصلی را منتقل کند» (همان: ۴۴).

نویسنده در قسمتی که به گفته‌های مارانای مترجم مربوط است، نیز تغییر زاویه دید را از سوم شخص مفرد به اول شخص برمی‌گرداند:

«این هرمس است. شروع رمان فلانری را برایتان آورده‌ام: «مدتی است که انتظارم را می‌کشند» (همان: ۱۴۲).

در این رمان خواننده/ مخاطب در مقام یک شخصیت در جهان داستانی وارد می‌شود بدون آن که در عین حال، مقام خواننده برون متنی را از دست بدهد:

«این کتاب تا اینجا مواظب بوده است این امکان را برای خواننده‌ای که مشغول خواندن است فراهم آورد که خود را با خواننده‌ای که خوانده می‌شود یکی کند و از همین رو به او نامی داده نشده است و این امر خود به خود او را معادل سوم شخص یا یک شخصیت کرده است و از این به صورت ضمیر «من» در متن مشخص می‌شود» (همان: ۱۷۳).

البته حضور و گفت‌وگوی نویسنده با شخصیت‌ها به عنوان راوی اول شخص در همه جای داستان بارز است ولی به نظر می‌رسد این مسئله کمی مخاطب را سردرگم کرده و موجب عدم وحدت متن شده است زیرا زاویه دید راوی به صورت کالوینوی نویسنده یا سیلاس فلانری نویسنده، تا آخر داستان باقی می‌ماند و خواننده متوجه نمی‌شود که این رمان از زبان کدام یک از این دو راوی بیان شده است.

استفاده از ضمیر دوم شخص در رمان پست مدرن این کارکرد را دارد که توجه خواننده را به شکافی جلب کند که به واسطه حضور این ضمیر، در متن ایجاد شده است (مک هیل، ۱۳۸۳: ۱۵۷). در زاویه دید دوم شخص، معمولاً نویسنده به عنوان وجدان بیدار شخصیت و به منظور نهیب زدن به او، دائماً حضور می‌یابد (پیروز، ۱۳۹۰: ۵۴).

در این رمان زن و مرد خواننده به منزله شخصیت‌های داستانی مورد خطاب قرار می‌گیرند. گفت‌وگوهای بینشان به دلیل پرسش‌هایی که برایشان درباره روایت‌های ناقص داستان

پیش می‌آید در همه جای متن دیده می‌شود. البته مورد خطاب قرار گرفتن خواننده مرد توسط نویسنده بیشترین کاربرد را دارد. نویسنده با استفاده از ضمیر دوم شخص (توی مخاطب) خواننده را که شخصیت اصلی روایت اوست، پیوسته دعوت به خواندن روایت‌های متنوعش می‌کند و با حضورش، در گفتمان باز می‌شود. استفاده از این زاویه دید در فصل اول رمان بسیار چشمگیر است. در این فصل، راوی گاهی با لحن امری، خواننده را به خواندن کتابش فرامی‌خواند و حتی از او پرسش‌هایی هم می‌کند تا او را در جریان رویدادهای هر روایت قرار دهد:

«قرار نیست در این کتاب به خصوص منتظر چیز خاصی باشی... فکر می‌کنی می‌توانی به خودت اجازه دهی که دست کم لذت خاص پر امید دوران جوانی را در یک مقطع کاملاً محدود چون کتاب، با تمام خطر کردن‌هایش داشته باشی... منتظری تا لحن آشنای نویسنده را پیدا کنی... رمانی که تو می‌خوانی، در نظر دارد تصویری از یک دنیای نفسانی، وزین و پر از جزییات به دستت بدهد... دیگر وقتش رسیده که این کتاب با ضمیر دوم شخص مفرد و فقط خطاب به یک توی مذکر نباشد و فقط مستقیم به توی بانوی خواننده باشد که در آخر فصل دوم به سان سوم شخص لازم وارد شده‌ای تا این داستان یک داستان شود، تا بین دوم شخص مذکر و سوم شخص مؤنث اتفاقی بیفتد» (کالوینو، ۱۳۹۴: ۹، ۵۲، ۱۷۲).

تغییرات راوی و زاویه دید به خواننده امکان می‌دهد تا تفاسیر متعددی از داستان ارائه دهد و معنای آن را خود بسازد. تغییرات راوی و زاویه دید، به پرسش درباره ماهیت هویت و واقعیت می‌انجامد که چه کسی داستان را روایت می‌کند و واقعیت داستان کدام است؟

۲-۱-۴- چندصدایی

در رمان کالوینو، سبک گریزی آگاهانه را که یکی از دلایل چندصدایی شدن داستان پست‌مدرنی است می‌توان مشاهده کرد. نویسنده، قصد دارد چندصدایی را از طریق بیان ناهماهنگی بین دیدگاه‌های مختلف شخصیت‌های (خوانندگان) رمان، بحث دربارهٔ چگونه مطالعه کردن و نوشتن کتاب از طریق دادن نقش به خواننده، اصل و جعل بودن آثار ادبی، سانسور و توقیف کتاب‌ها توسط پلیس و دسیسه و توطئه‌های پنهانی افراد متقلب در جامعه برای به دست آوردن منافع مالی بیشتر از طریق بنگاه‌های تبلیغاتی، به مخاطب

بفهماند و تعدّد صداهای مختلف این افراد در کنار هم سبب شده که متن از داشتن یک معنای واحد دور شود.

به عنوان مثال، نویسنده خوانندگانی را که فقط می‌خواهند از خواندن سودی خاص ببرند یا به دنبال شناسایی اثری باشند و یا با هر قصدی جز لذّت بردن کتابی را در دست بگیرند، افرادی خشک و سخت معرفی می‌کند و تقابل دیدگاه‌ها و صداهای این افراد را درباره خواندن به شکل‌های گوناگون مانند خواندن آثار به وسیله کامپیوتر برای جلوگیری از هدر رفتن وقت، آماده شدن برای خواندن کتاب از طریق شنیدن صدایی که از سوی نویسنده کتاب و ناگفته‌ها می‌آید و نشناختن نویسنده آن (زیرا شخصیت واقعی نویسندگان هرگز با تصویری که از خواندن آثارشان به دست می‌آید هماهنگ نیست و به این شکل لذّت خواندن بی‌غرض حاصل می‌شود)، حتی عادت نکردن بعضی افراد به نخواندن کتاب و کم بودن خوانندگان واقعی در این رمان، نشان داده است.

همچنین کالوینو داشتن تقابل دیدگاه نویسنده و مترجم را در قسمتی از متن از طریق مشخصه چندصدایی این‌گونه نشان داده است که (فلانری نویسنده) مدّتی است متوجه شده که هر داستانی را شروع می‌کند کمی بعد نوشته‌اش ادامه نمی‌یابد بنابراین، تصمیم می‌گیرد کتابی بنویسد که از شیوه تودرتویی روایت‌های نیمه‌تمام بهره می‌گیرد و همه روایت‌هایش نقطه آغاز دارند ولی به مبدأ نمی‌رسند. در این بین (مارانای مترجم) به او متذکّر می‌شود که نام نویسنده هیچ اهمیتی ندارد و او به وسیله کامپیوتر و با رعایت سبک نویسنده می‌تواند داستان او را ادامه دهد و ادبیات هم به خاطر قدرتی که در قبولاندن کذب دارد دارای ارزش است. دیدگاه نویسنده صداقت داشتن در کار است حال آنکه مترجم معتقد است در پس صفحه کتاب خلأ است و در آن خلأ، دنیا فقط به صورت فریب و دروغ وجود دارد.

در کل، نویسنده رمان اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری، صدای خود را پنهان می‌کند و با شیوه چندصدایی به وسیله گفت‌وگو میان شخصیت‌های متفاوت داستان که هر یک لحن و زبان به خصوص خود را دارند، سعی می‌کند جهان‌بینی خود را نسبت به مسائلی که ذکر شد به خواننده اعلام کند و همکاری کل افراد جامعه را برای این کار طلب کند و این صدا را به گوش همه نویسندگان و خوانندگان برساند.

پارانویا، یکی از ویژگی‌های تکرار شونده اما نه لزوماً همیشگی در داستان پسامدرن است. از مهم‌ترین نشانه‌های این نوع روان گسیختگی، شک، بدگمانی و تصور توطئه از جانب دیگران است؛ شخصیت‌های داستانی پیوسته احساس می‌کنند تحت تعقیب و محاصرهٔ دیگران قرار دارند. از نظر لوئیس این فضای شک و بی‌اعتمادی، نتیجهٔ مستقیم آن یعنی عدم ارتباط با دیگران، بازتاب‌دهندهٔ فضای تیره و تار و هراسناکی است که دوران طولانی جنگ سرد بین دو قطب جهانی قدرت، شرق و غرب، ایجاد کرده بود از نظر او، داستان‌های پسامدرن بازتاب‌دهندهٔ «اضطراب‌های پارانویایی انسان معاصر» هستند (تدینی، ۱۳۸۸: ۲۱۷).

بین پارانویا و وجودشناسی در این رمان ارتباط تنگاتنگی وجود دارد. پارانویا می‌تواند به -عنوان واکنش به اضطراب وجودی تفسیر شود. اضطراب وجودی، نوعی اضطراب است که از تفکر در مورد مفاهیمی مانند مرگ و معنای زندگی ناشی می‌شود. در رمان کالوینو، خواننده مرد، خود را در طول داستان همواره با معمای ناقص بودن رمان روبه‌رو می‌بیند که هر چه بیشتر برای حل آن می‌کوشد، کمتر به نتیجه می‌رسد و بیشتر درگیر می‌شود و هیچ‌گاه به حقیقت که همان نسخه اصلی رمان است نمی‌رسد. حتی در انتهای رمان نیز خود را قربانی توطئه افرادی می‌بیند که معلوم نیست زاییده ذهن توهمی او هستند یا به راستی وجود دارند.

دست‌های مرموز و قدرت اشخاص متقلب و بازیگوش چون فلانری نویسنده، مارانای مترجم، انتشاراتی‌های توطئه‌گر و دولت‌های عجیب و غریب شکلی از جدی نبودن متن را به خواننده القا می‌کنند. فلانری نویسنده که دارای بحران عصبی است نیز به وجود اشخاصی ناشناس در اطراف خانه‌اش برای توطئه سرقت آثارش و همچنین حضور مارانای مترجم، دچار تردید و سوء ظن است:

«دیشب وقتی وارد دفتر کارم شدم، سایه ناشناسی را دیدم که از پنجره فرار کرد ... اغلب حس می‌کنم که اشخاصی در بیشه‌زارهای اطراف خانه‌ام پنهان‌اند، حسی که نمی‌توانی به کسی اعتماد کنی ... به نظر می‌رسد کسی به دست نوشته‌هایم دست می‌زند و دوباره آن‌ها را سر جایشان قرار می‌دهد ... شاید ریشهٔ اصلی تمام مشکلات من، خود ماراناست. شاید

توطئه‌ای در کار است که مرا از نوشتن باز دارند و همه این‌ها در آن دست دارند، لودمیلا، خواهرش و مترجم» (کالوینو، ۱۳۹۴: ۲۲۶).

شک و فکر توطئه‌چینی در ذهن سلطان عربستان نیز مشخصه پارانوایی بودن افکار این شخص می‌تواند باشد که او را مجبور کرده است کتاب‌هایی را که بانویش در حال خواندن آن‌ها است، توقیف کند:

«سلطان که مشکوک به توطئه‌ای در جهت انقلاب بود. جاسوسان او کشف کردند که توطئه‌گران ضد سلطنت پیام‌هایی را در میان متون چاپ شده و با الفبای ما جاسازی کرده‌اند. پس کتاب‌های وارداتی غربی توقیف شدند. به جهت اتفاقاتی مشخص، طبعاً بد گمان شد و به کسی که شریک سلطنت‌اش بود ظن هم‌دستی با انقلابیون پیدا کرد. حتی مأموران سرّی سلطان وقتی فهمیدند که مارانا مشغول ترجمه داستان نیمه تمام به زبان مادری سلطان بانو است، او را با دلایل و حیل‌های بسیار متقاعد کردند که به عربستان برود ... او متوجه نوعی شک در صداقت رابطه سیاسی - زناشویی آن دو شد... همیشه توطئه‌ها از رهبر پوشیده می‌ماند» (همان: ۱۵۰).

نویسنده وجود این مشخصه را در قسمتی از رمانش به شکل داشتن بحران‌های عصبی نویسنده‌ای به نام «اوکوآهتی» که نوشتن رمانش را نیمه تمام رها کرده است نیز نشان می‌دهد که حتی باعث خودکشی کردن این نویسنده نیز می‌شود:

«آهتی پس از نوشتن قسمت اول رمانش، به بحران عصبی دچار شد که طی سالیان دراز او را به خودکشی‌های ناموفق، به اضافه یک خودکشی موفق کشاند... به دلیل مسائلی که آشکار و نهان می‌کند، به خاطر سرکشی‌هایش، کمبودهایش، نقض عهدهایش...» (همان: ۸۵).

در روایت «بی هراس از بلندی و باد»، نویسنده، شخصیت زن داستان (ایرینا) را طوری وصف می‌کند که خواننده به‌نوعی روان گسیختگی و داشتن مشکلات روحی را در وجود این زن درک می‌کند. از زبان الکس که راجع به این زن سخن می‌گوید می‌توان به هویت درونی این زن پی برد:

«من و والرین نسبت به این زن این حس را داشتیم که او کاملاً ما را در تصرف خود داشت و هر چند کارهایی که او ما را وادار به انجام آن می‌کرد، دیوانگی بود. اما تا به دام

دایرهٔ جادویی او می‌افتادیم، در پی یافتن راه‌های دیگری برای دیوانه‌تر کردن ما بود و هیچ‌گاه از جست‌وجو در احساسات، آزار روحی و بی‌رحمی دریغ نداشت... او آرام شروع کرد به سوت زدن که به آهنگ نظامی شبیه بود... چشم‌هایش می‌خندید... حس می‌کردیم هم در آن واحد مغلوبیم و هم غالب... زن: همیشه حالت سرگیجه را دارم... و زن ناگهان اسلحه را به طرف من می‌گیرد: تکان بخور، برو کنار رفیقت» (همان: ۹۴).

۲-۱-۶- بی‌نظمی زمانی و مکانی

زمان در رمان ایتالو کالوینو به مسئله‌ای بغرنج تبدیل شده است که بر سویهٔ وجودشناسانه رمان تأکید می‌کند. زمان‌ها از حالت خطی بیرون می‌آیند و چندزمانی اتفاق می‌افتد. ادبیات داستانی پست‌مدرن نه فقط نظم زمانی رویدادهای گذشته را برهم می‌زند، بلکه زمان حاضر را نیز به طرزی آشفته نشان می‌دهد. این ادبیات با تحریف مفهوم زمان معنادار یا گذشت ملال آور زمان عادی، انسجام روایت را مخدوش می‌کند. دلالت‌دار کردن زمان و مکان در این نوع داستان روشی برای افزودن به لایه‌های معنا در رمان است و خواننده باید بتواند هر لحظه به اول چنین رمان‌هایی بازگشت کند. در رمان‌های پست‌مدرنیستی زمان خطی و تقویمی وجود ندارد و متن مملو از بی‌نظمی‌های زمانی است (مک‌هیل، ۱۳۸۳: ۸۶).

در رمان کالوینو نیز بر اساس عدم انسجام و غیر خطی بودن روایت‌ها، بی‌نظمی مکانی و زمانی بسیاری در روایت‌های او دیده می‌شود که البته تعدد مکان‌ها و نداشتن خط سیر منظم زمانی باعث سردرگمی خواننده برای ایجاد ارتباط با متن روایت می‌شوند: مکان‌ها در رمان کالوینو از یک کتاب‌فروشی و ایستگاه قطاری بی‌نام، پدیدار می‌شوند و بعد جای آن‌ها را آشپزخانه‌ای بزرگ می‌گیرد و در ادامه رصدخانه، انتشاراتی، زندان، دانشگاه، کتابخانه و... مکان‌های بعدی این کتاب هستند. «زمان یک چشم به هم زدن شده، ما فقط در لحظات کوتاهی از زمان‌ها که هریک در ارتباط با خط سیر خاص خودشان دور و محو می‌شوند، می‌توانیم زندگی و تفکر کنیم» (کالوینو، ۱۳۹۴: ۱۳). حتی در اواسط متن که خواننده با مارانای مترجم آشنا می‌شود، کشورهای مختلفی که او در آن‌ها خود را مخفی می‌کند نیز به آشفتگی مکانی داستان می‌افزایند از سوئیس و ژاپن گرفته تا قارهٔ آفریقا و آمریکا که مکان‌های لغزان حضور این شخصیت متقلّب هستند.

کالوینو با تغییر سریع و متوالی مکان‌ها و ارائه تصاویر متعدد از موضوعات مختلف در هر روایت، ذهن خواننده را آشفته می‌کند به گونه‌ای که به نظر می‌رسد خواننده در درک متن احساس ناتوانی می‌کند ولی اگر کمی بردباری کند در می‌یابد که نه خود در درک داستان ناتوان است و نه کالوینو حرف بیهوده می‌زند بلکه با وجود این عدم انسجام و دوباره خوانی آن، متوجه نکته‌های روان شناختی، جامعه‌شناختی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی موجود در رمان می‌شود که نویسنده با مهارت خاص خود آن‌ها را در روایت‌ها قرار داده است.

۲-۱-۷-عدم قطعیت و تناقض

عدم قطعیت، یکی از جنبه‌های کلیدی در داستان‌های پست‌مدرن است که منجر به خلق شبکه‌ای پیچیده از مفاهیم وجودی در روایت می‌گردد. این ویژگی، با ایجاد ابهام و تردید در روایت، زمینه را برای تفسیرهای متعدد و درک‌های مختلف از وجود شخصیت‌ها و اتفاقات داستان فراهم می‌کند. قطعیت بدین گونه است که «نویسنده از همان ابتدا با خواننده قرار می‌گذارد که در هیچ موردی از رخداد‌های داستان، قطعیت وجود ندارد و این احتمال وجود دارد که هر آنچه را که راوی روایت می‌کند، ندیده باشد و هر آنچه را که ادعا می‌کند وجود دارد، احتمال دارد وجود نداشته باشد» (پاینده، ۱۳۹۱: ۸۷). بر اساس این مؤلفه همه چیز نسبی است. حقیقت به زمان و مکان و زمین بستگی دارد و به همین دلیل، متغیر و بی‌ثبات است. در متن ادبی نیز معنا قطعیت ندارد و متن به چیزی در بیرون خود ارجاع نمی‌دهد؛ بلکه ارجاع آن به خود است. در واقع، ادبیات پست‌مدرن رویدادها به صورت احتمال در می‌آیند. تغییر جا می‌دهند و گاهی درست در تناقض و تعارض با هم قرار می‌گیرند (موسی‌ئی، ۱۴۰۳: ۱۷۸).

در حقیقت گفته‌های ضد و نقیض راوی بر عدم قطعیت داستان بیش از پیش می‌افزاید و زمینه برداشت‌های وجودشناسانه را فراهم می‌آورد.

شکاک‌ترین نویسندگان مدرن بر این باور بودند که تلاش برای نیل به حقیقت کاری ارزشمند است و بازنمایی قوی‌تر، امکان وصول حقیقت را بیشتر می‌کند. اما نویسندگان پست‌مدرن امکان درک حقیقت ثابت را به کلی انکار می‌کنند و ظاهراً اثبات کردند که انسان را گریزی از واسطه نیست زیرا هیچ واقعیتی خارج از حیطه اندیشه و زبان وجود

ندارد. فوکو از جمله اندیشمندانی است که به این اصل اعتقاد دارد. او در نقد مطلق باوری علم در دوران روشنگری معتقد است که حقیقت در هر جامعه‌ای بر اساس نوع رابطه قدرت و دانش ساخته می‌شود، بنابراین، اعتبار حقیقتی نسبی است. این نگاه با نسبی کردن شناخت و حتی نسبی دانستن حقیقت و معرفت، همهٔ ادعاهای روشنگری را در معرض تردید قرار داده و نفی کرده است (مک‌هیل، ۱۳۹۵: ۲۰۶).

عدم قطعیت یعنی، واقعیات نسبی و تردیدپذیر است. حقیقت بستگی به زمان و مکان و زمینه دارد و لذا متغیر است. مخصوصاً معنی در متن قطعیت ندارد زیرا متن به چیزی در بیرون از خود ارجاع نمی‌دهد بلکه ارجاع آن به خود است (تدینی، ۱۳۸۸: ۱۰۳).

در اثر کالوینو، ابهام در روایت، خواننده را به جست‌وجوی حقیقتی واحد و درک آن از طریق خواندن سوق می‌دهد. با این حال، در ادامهٔ داستان، این تصور به چالش کشیده می‌شود، زیرا روایت به سمت عدم اعتقاد به وجود حقیقت مطلق متمایل می‌شود، و این عدم قطعیت را در ذهن خواننده ایجاد می‌کند.

عدم قطعیت در داستان پست‌مدرن به این معناست که علتهای یکسان حتی در شرایط یکسان، معلول‌های یکسان پدید نمی‌آورند. همچنین بعضی از معلول‌ها بدون علت باقی می‌مانند، یعنی از منطق بشری خارج هستند و به هستی دیگری تعلق می‌یابند (پارسا، ۱۳۹۴: ۱۷).

عدم قطعیت کالوینو را وادار می‌کند تا چیزهایی را برای شخصیت درون داستان خود (خواننده) توضیح بدهد. از تأکید بر نبرد شخصیت داستان (خواننده مرد) علیه جهانی که زیر سلطهٔ سرمایه‌داری تبلیغاتی و تکنولوژی قرار دارد گرفته تا در فصل دهم که نویسنده به امور ذهنی متوسل می‌شود و با اجازه ذهن خود، واقعیت و رؤیا را به هم می‌ریزد و داستانی را شکل می‌دهد که از واقعیت به دور است و آن را به شکل حادثه‌ای قطعی و امکان‌پذیر برای خواننده جلوه می‌دهد تا خط کلی داستانش پیش برود:

قرار نیست در این کتاب به‌خصوص منتظر چیز به‌خصوصی باشی ... تو همیشه در آرزوی آشنایی با تازگی واقعی بودی که با یک بار تازه بودن همیشه تازه می‌ماند. اگر بی‌تحمیل یا تعقیب کتابی را به محض انتشار بخوانی... آیا این بار اتفاق خواهد افتاد؟ هرگز نمی‌دانیم

... دنیا آن چنان پیچیده و مبهم است که برای این که آن را روشن تر ببینم، لازم است آن را پیرایش کنم (کالوینو، ۱۳۹۴: ۸).

کالوینو، شوق خواننده را برای ارجاع دادن محتویات داستان آموزشی اش به واقعیت، به بازی می گیرد و در پایان هر روایت، ساختار قطعیت معنای روایت ها را در هم می شکند تا خواننده منتظر دریافت معنایی مشخص و حقیقی در این رمان نباشد. طوری که بانوی خواننده با خواندن این کتاب به این نتیجه می رسد:

خیلی مایل بودم کتاب خوبی بخوانم. این یکی، اولش، نه، اما بعد از آن خوشم آمد ... وقتی یک دفعه قطع شد، خیلی عصبانی شدم، تازه نویسنده اش هم او نبود ... رمان هایی را ترجیح می دهم که از همان اول مرا به دنیایی ببرد که همه چیزش مشخص، استوار و صریح باشد (همان: ۳۶).

حال آنکه روایت های مبهم و بی ربط کالوینو، که هر کدام خود متن هایی متفاوت از نویسندگانی مختلف است و همچنین مخاطب قرار دادن خواننده توسط نویسنده، تشخیص مخاطب را از شخصیت اصلی داستان (خواننده مرد) با ابهام مواجه کرده و باعث می شود مخاطب را از قطعیت چنین دنیایی در داستان دور کند و او خود را در خلأ قطعیت احساس کند:

«... حالا خودت را آماده کرده ای که این سایه ها را در آن واحد دنبال کنی، سایه های تخیل و سایه های زندگی» (همان: ۶۲) «تسلیم هیجان یک شروع می شوم. شروعی که با رشدی چندگانه و تمام نشدنی ادامه پیدا می کند. آدم خودش را در نوشته پرتاب می کند چون می خواهد هرچه زودتر به خوشبختی که خواندن پیش رویمان می گذارد، برسد ولی بعد خلأ است که بر صفح آه آخر هر فصل گشوده می شود (همان: ۲۱۶).

ادبیات پسامدرن، بنا به ویژگی عدم قطعیت در درک معنا و برهم زدن باور مبنی بر تمایز میان دنیای واقعی و داستانی از خود آگاهی روایی در تمام سطوح بهره می گیرد و تناقض با شکل هایی متنوع در آن نمود می یابد و ابهام بر آمده از آن، خواننده را به شکل افراطی دچار سردرگمی و تعجب می کند (تسلیمی، ۱۳۹۵: ۲۲۴).

کالوینو نیز در رمانش از متناقض نماهای متنی (یکی از شیوه های مورد نظر فرمالیست ها برای تبدیل طرح به داستان) بهره می برد. به نظر می رسد او می داند که در رمانش، مخاطب

نمی‌تواند اصل تقابل نویسنده با خواننده و با متن را نادیده بگیرد و اگر ضرب‌آهنگ این تقابل‌ها کمی کند شود، خواننده متن را و متن مخاطب را از دست می‌دهد. او دربارهٔ چگونگی خواندن کتاب این‌گونه نظر تناقض‌آمیز دارد که کتاب‌های جدید با اینکه ظاهری فریبنده دارند ولی همین‌که کهنه شدند کسی دیگر به خواندن آن نمی‌پردازد و همچنین در وقت خواندن، هم باید به بخش‌هایی در کتاب توجه عمیق کرد و هم باید در قسمت‌هایی، از این توجه کردن رد شد:

«کتاب‌ها با این زیبایی خود ولی شیطانی آشنایند، همان زیبایی که تا پشت جلد زرد شد از رنگ و رو می‌افتد» (کالوینو، ۱۳۹۴: ۱۱). «به وقت خواندن باید هم بی‌توجه باشی و هم با توجه» (همان: ۲۴). «از زمانی که اسیر نوشتن شده‌ام، لذت خواندن را از دست داده‌ام» (همان: ۲۰۷).

حتی حضور عناصر ضد و نقیض در رمان کالوینو را به این شکل می‌توان یافت که او در ابتدا خواننده را با آرامش دعوت به خواندن کتابش می‌کند ولی در ادامه به عمد خواننده را با روایت‌های نیمه تمامش در بلا تکلیفی قرار می‌دهد و خواننده پس از مدتی که مطالعه داستان را دنبال می‌کند شوق خواندن را از دست می‌دهد و در نمی‌یابد حقیقت چیست و چرا این حوادث رخ داده است.

در رمان کالوینو نیز، تناقض شخصیت‌ها نیز به صورت‌های: تزلزل رفتاری، هویت متکثر و نسبت نامعلوم شخصیت‌ها خود را نشان می‌دهد. کالوینو تقابل‌ها را به شکل دو نویسنده که یکی سرگردان و دیگری تولیدکننده و بی‌نقص است، نشان می‌دهد. او حتی آرمان‌های خود در معرفی نویسنده کامل را از دریچهٔ دیدگان مخاطب جستجو می‌کند:

«نویسندهٔ تولیدکننده، انبوهی از نوشته‌های منظم دارد ولی نویسندهٔ سرگردان هر صفحه‌ای که می‌نویسد، پاره می‌کند ... اگر بپذیریم که نوشتن می‌تواند از مرز محدودیت‌های نویسنده بگذرد، آنگاه معنا پیدا می‌کند که توسط یک فرد معین خوانده شود. متن فقط در قابلیت خوانده شدن توسط یک فرد است که ثابت می‌شود. برای این که روح زنده بماند، باید خواند» (همان: ۲۱۵).

تناقض در شخصیت خواننده زن (لودمیل) و خواهرش (لوتاریا) و گفت‌وگویشان با نویسنده به شکل و نام‌های مختلف و همچنین تناقض در دیدگاهشان راجع به مطالعه که

یکی در پی کسب لذت خوانش و دیگری در پی تحلیل‌های از پیش تعیین شده است، در کل داستان دیده می‌شوند:

(فلانری نویسنده): «شک ندارم که این لوتاریا کتاب‌ها را با آگاهی خوانده اما فکر می‌کنم او آن‌ها را خوانده تا چیزی را بیابد که پیش از خواندن آن را می‌دانسته. (لوتاریا): با کمی التهاب گفت: خب که چه؟ می‌خواهید در داستان‌هایتان چیزی را بخوانم که شما خودتان آن را می‌دانید؟ (فلانری): نه این طور نیست. انتظار دارم خواننده‌هایم چیزی را در کتاب‌هایم بخوانند که من خودم آن را نمی‌دانم و این را فقط می‌توانم از کسانی انتظار داشته باشم که منتظرند چیزی را بخوانند که خود آن‌ها را نمی‌دانند و لودمیلا این‌گونه است که هیچ سؤالی هنگام خواندن برایش پیش نمی‌آید» (همان: ۲۲۶).

مؤلفه‌های وجودشناسی برایان مک‌هیل	رمان اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری
عدم انسجام و گسست	روایت‌های بی‌ربط و ناتمام کالوینو از نویسندگان مختلف ناتمام بودن عنوان رمان
اتصال کوتاه	گفت‌وگوی کالوینو با خواننده‌اش در شروع هر فصل به عنوان راوی اوّل شخص
تغییرات راوی و زاویه دید	تغییرات زاویه دید اوّل شخص مفرد به دوم شخص مفرد بعد اوّل شخص جمع حتی سوم شخص مفرد (برونکو) - تغییر زاویه دید از سوم شخص مفرد به اوّل شخص مفرد (مارانای مترجم) - استفاده نویسنده از ضمیر دوم شخص (توی مخاطب)
	بیان ناهماهنگی بین دیدگاه‌های مختلف

چندصدایی	شخصیت‌های (خوانندگان) درباره چگونه خواندن و نوشتن کتاب و اصل و جعل بودن آثار ادبی و...، تقابل دیدگاه نویسنده (فلانری) و مترجم (مارانا) درباره دروغ و صداقت ادبیات - بینامتنیت و اشاره نویسنده به کتاب هزار و یک شب طسوجی و شخصیت زن و مرد خواننده معرف شخصیت شهرزاد و شهریار
پارانویا	اضطراب وجودی و بدگمانی در شخصیت‌ها (خواننده مرد، فلانری نویسنده، سلطان عربستان و بحران‌های عصبی او کو آهتی، ایرینا و...)
بی‌نظمی زمانی و مکانی	چندزمانی و نداشتن خط سیر منظم زمانی - تعدد مکان‌ها (کتاب‌فروشی، ایستگاه قطاری بی‌نام، رصدخانه‌ای در دهکده، زندان، دانشگاه) - مخفی شدن مارانای مترجم در کشورهای مختلف از سوئیس و ژاپن گرفته تا قاره آمریکا و آفریقا
عدم قطعیت و تناقض	واقعیات تردیدپذیر و ایجاد امر تصادف در بدنه رخدادهای کلیدی روایت (دیدار مرد و زن خواننده، دستگیری مرد حین سفر، تصمیم ناگهانی مرد برای ازدواج) - مخاطب قرار دادن خواننده و ابهام در تشخیص مخاطب از شخصیت اصلی - متناقض‌نماهای متنی درباره چگونه خواندن - تناقض شخصیت‌ها به صورت تزلزل رفتاری، هویت متکثر (هویت‌های متفاوت راوی با کثرت نام‌هایی چون بازاکبال،

اندرولد، سرخ‌پوستی ملقب به پدر روایت‌ها
و... یا نامشخص بودن هویت مارانای مترجم و
آقای کودرر و هویت‌های چندگانه خانم
خواننده (لودمیل) و خواهرش لوتاریا و تناقض
در دیدگاهشان درباره مطالعه

۳- نتیجه‌گیری

«اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری» اثری پسامدرنیستی است که پرده از رازهای وجودشناسانه برمی‌دارد. این رمان، دنیای پیچیده‌ای را ترسیم می‌کند که مرزهای خیال و واقعیت در آن گم شده‌اند. خواننده در مواجهه با این اثر، درگیر پرسش‌هایی درباره ماهیت جهان‌های روایت شده می‌شود، جایی که مرگ و زندگی، هستی و نیستی، و مرزهای میان نویسنده، راوی، و خواننده در هم آمیخته‌اند. آشفتگی ذهن راوی، بازتابی از پریشانی دنیای درونی و بیرونی اوست، و روایت، هم مسبب و هم نتیجه این آشفتگی است. این رمان، خواننده را به سفری در اعماق پیچیدگی‌های وجودی می‌برد و او را در برابر پرسش‌های بنیادین هستی قرار می‌دهد.

رمان در بازنمایی این سرگشتگی وجودشناسانه از بسیاری از تکنیک‌های ادبیات داستانی پسامدرنیستی بهره گرفته است. زمان رمان در هم ریخته و نامنظم، و زبان رمان، فراداستانی است. اسامی و اصطلاحات به‌گونه‌ای به کار رفته‌اند که تصنعی بودن و بر ساخته بودن رمان را به نمایش می‌گذارند.

در این رمان، در بالاترین سطح وجودشناسانه داستان، نویسنده قرار دارد که داستانش را روایت می‌کند. خواننده وارد هزارتویی از جهان خیالی و واقعی می‌شود که رهایی از آن بسیار سخت به نظر می‌رسد. مخاطب مدام درگیر با جهان داستانی و دنیای واقعی خودش است طوری که در قسمتی، راوی در مورد زن روایت «اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری» به مخاطب می‌فهماند که به خاطر انتظار توست که نویسنده این شخصیت را در داستان خلق کرده است تا باعث جذابیت داستان شود. گفت‌وگوی نویسنده با خواننده خود نیز از همان اول داستان تا به انتها، مرزهای جهان واقعی با جهان داستانی را می‌شکند و به خواننده می‌فهماند که با یک اثر عادی روبه‌رو نیست.

آشکار کردن شگردهای ادبی به شکل اتصال کوتاه در رمان بسامد بالایی دارد. نویسنده ردی از خود، در قالب هر یک از شخصیت‌های روایت‌های دهگانه رمانش، به صورت راوی اوّل شخص به جا گذاشته و آن را به اوج خود رسانده است. در این رمان، خواننده در جست‌وجوی حقیقت است، با این باور که می‌تواند آن را از طریق کلمات کشف کند. او با اشتیاق به خواندن می‌پردازد، امیدوار است که رازهای نهفته در متن را آشکار کند. اما هرچه بیشتر پیش می‌رود، پیچیدگی‌های بیشتری را کشف می‌کند. داستان به تدریج خواننده را به سمت تردید در وجود حقیقت واحد هدایت می‌کند، و او را در دنیایی از احتمالات نامطمئن رها می‌کند. کلمات، که در ابتدا راهنمای او بودند، اکنون به ابزاری برای پرسش از ماهیت واقعیت تبدیل می‌شوند. خواننده در این سفر فکری، درمی‌یابد که حقیقت ممکن است فراتر از درک او باشد و در سایه‌های تردید و عدم قطعیت پنهان شده باشد.

عدم انسجام و وحدت در رمان به شکل نمایش امر نمایش‌ناپذیر، از لحظه‌ای که ناشر اشتباه در ته‌دوزی کتاب کالوینو را بهانه کرده است یعنی شروع فصل اوّل تا آخر فصل ادامه می‌یابد و خواننده باید در جست‌وجوی رازهای نویسنده آن همچنان به خواندن ادامه دهد؛ روایت‌هایی که شروع می‌شوند ولی نویسنده در اوّل هر فصل با بیان جملاتی از عدم-انسجام و نبود مرکزی ثابت و ادامه آن خبر می‌دهد.

در این رمان با فاصله نسبتاً طولانی از فصل اوّل تا فصل دهم، هستی ده‌ها شخصیت که گاه هستند و گاه وجود ندارند، شکل می‌گیرد. تناقض شخصیت‌های این رمان با تزلزل رفتاری، هویت متکثر و نسبت نامعلوم شخصیت‌ها خود را نشان می‌دهند و فقط دو نفر اصلی (مرد و زن خواننده) تا آخر داستان حضور دارند.

نویسنده با ارجح قرار دادن خواندن بر نوشتن و نقشی که به خواننده وامی‌گذارد، داستان را از روایتی تک صدایی به صداهایی که نتیجه همکاری مشترک بین خواننده، نویسنده، مترجم، ناشر، بنگاه‌های بین‌المللی تبلیغاتی و پلیس است تبدیل می‌کند و این صدا را به گوش همه و خوانندگان می‌رساند.

منابع

کتاب‌ها

- ۱- پاینده، حسین، (۱۳۹۱)، داستان کوتاه در ایران داستان‌های پسامدرن، تهران: نیلوفر.
 - ۲- _____، (۱۳۹۴)، نظریه‌های رمان از رئالیسم تا پسامدرنیسم (مجموعه مقالات)، چاپ سوم، تهران: نیلوفر.
 - ۳- تدینی، منصوره، (۱۳۸۸)، پسامدرنیسم در ادبیات داستانی ایران، تهران: علم.
 - ۴- تسلیمی، علی، (۱۳۹۵)، نقد ادبی، چاپ سوم، تهران: اختران.
 - ۵- زرین کوب، عبدالحسین، (۱۳۸۵)، ارسطو و فن شعر، تهران: امیرکبیر.
 - ۶- کالوینو، ایتالو، (۱۳۹۴)، اگر شبی از شب‌های زمستان مسافری، ترجمه لیلی گلستان، چاپ دوازدهم، تهران: آگه.
 - ۷- مک‌هیل، برایان، (۱۳۸۳)، گذر از مدرنیسم به پسامدرنیسم، ترجمه حسین پاینده، تهران: روزنگار.
 - ۸- _____، (۱۳۹۵)، داستان پسامدرنیستی، ترجمه علی معصومی، تهران: ققنوس.
 - ۹- میرصادقی، جمال، (۱۳۸۵)، عناصر داستان، تهران: سخن.
- مقالات
- ۱- اسدی، سهیلا، ضیایی، حسام و منصوریان، حسین، (۱۴۰۳)، «بررسی شاخص‌های دوگانه پست مدرنیسم در رمان هست و نیست اثر سارا سالار»، فصل‌نامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی، دوره ۸، شماره ۲۷: ۱۳۹-۱۱۳.
 - ۲- پارسا، رضا، (۱۳۹۴)، «آشنایی با مؤلفه‌های ادبیات داستانی پست مدرن»، کتابخانه آستان قدس رضوی، شماره ۲۷: ۱-۳.
 - ۳- پیروز، غلامرضا، (۱۳۹۰)، «نوسان زاویه دید در روایت»، مجله بوستان ادب، شماره ۲: ۵۱-۶۸.
 - ۴- _____، (۱۳۹۳)، «فرا داستان تاریخ نگارانه»، مجله ادب پژوهی، شماره ۲۷: ۱۶۳-۱۸۶.
 - ۵- مک‌هیل، برایان، (۱۳۸۰)، «سیری در هستی‌شناسی داستان» ترجمه اصغر رستگار، فصل‌نامه زنده‌رود، شماره ۲۰: ۲۵-۵۰.

۶- موسی‌ئی، فرشته؛ طهماسبی، فریدون؛ حاتم‌پور، شبنم و سرخی، فرزانه، (۱۴۰۳)، «تأثیر مؤلفه‌های پست‌مدرن در داستان‌نویسی مکتب جنوب با رویکردی به رمان «همسایه‌ها»ی احمد محمود»، فصل‌نامه علمی جستارنامه ادبیات تطبیقی، دوره ۸، شماره ۳: ۱۵۲-۱۸۲.